

Vážení čtenáři,

k 20. výročí listopadových událostí v Československu, které znamenaly zásadní zlom v politickém a ekonomickém vývoji země, publikujeme v dnešním vydání Klubových listů studii o vlivu těchto změn na národnostní menšiny. Stať doplňujeme krátkými pohledy zástupců ruské a ukrajinské menšiny.

Redakcia

Národnostní menšiny v Československu a rok 1989

Po válce už v Československu nebyla obnovena práva národních menšin z meziválečných let. Ústava z roku 1948 hovoří jen o právech občanských, která měla zabezpečit i práva národností. Označení národní menšina se již neužívalo.

Socialistická ústava z roku 1960 obsahovala některá práva pro národnosti, nikoliv však pro národnostní menšiny v Československu. Národnosti (maďarská, polská, ukrajinská) mohly rozvíjet kulturní aktivitu v jednom povoleném spolku pro každou národnost. Ministerstvo školství udržovalo národnostní školy polské, maďarské a ukrajinské. Tato práva nebyla přiznána Němcům a Romům (používal se název Cikáni, pozn. red.). Romové byli chápáni jen jako sociální skupina, neodsunutí Němci měli být postupně asimilováni.

Národnostní politiku řídilo jako v padesátých letech ideologické oddělení Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Stranický aparát sestavoval zprávy o situaci národností a dával pokyny národním výborům, různým institucím i členským organizacím komunistické strany, jak zacházet s příslušníky národností. Jen ukrajinská národnost byla brána jako bezproblémová.

V letech 1966–1968 se představitelé národností a zástupci Němců v sílícím demokratizačním procesu obraceli na Ústřední výbor KSČ a chtěli prosadit svobodu shromažďování i další kulturní i politická práva. S federalizací Československa přistoupila československá vláda na etnickou (dle tehdejší terminologie) individualitu čtyř národností – Poláků, Němců, Maďarů a Ukrajinců. Během Pražského jara 1968 vzniklo Kulturní sdružení občanů německé národnosti. Ačkoliv i Romové projevíli značnou aktivitu a založili Svaz Cikánů-Romů, zůstali pro vládu, její instituce i občanskou veřejnost nadále jen sociální (problémovou) skupinou. Slováci byli státotvorným národem a na území České republiky nebyli považováni za národnost – a nebyli ani menšinou – právě tak jako Češi na Slovensku.

Neúspěšný pokus o demokratickou reformu v roce 1968 poznamenal i výše uvedené národnosti – emigrací, odchodem z vedení spolků, škol, redakcí, postihem v zaměstnání atd. Zákon o národnostech nebyl uveden do praxe. V roce 1969 se Československo stalo federací a začala tzv. normalizace.

KSČ v tomto období řídila i národnostní politiku. Realizovala ji prostřednictvím Federálního shromáždění, národních rad republik a národních výborů v národnostně smíšených oblastech, které podle pokynů vy-

Foto: internetový zdroj

tvářely národnostní komise. Orgánem pro práci s národnostmi byla Rada pro národnosti vlády ČSSR. Vznikla v roce 1970. Rada a její komise měly zajistit naplňování kulturních práv národností. Kladly důraz na posilování internacionalismu a potírání nacionalismu. S Radou pro národnosti a komisemi spolupracovalo ministerstvo kultury a ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, stejně jako ministerstvo financí. Ministerstva financovala ze státního rozpočtu kulturní aktivitu a školy polské, maďarské a ukrajinské národnosti. Každá oficiálně uznaná národnost se mohla sdružovat v jednom centrálně řízeném kulturním spolku. Pro Maďary to byl Csemadok založený již v roce 1950 s působností ve Slovenské republice, pro Poláky Polský kulturně-osvětový svaz (Polski zwiondzek kulturno-oswiatowy, který vznikl v roce 1947), pro Ukrajince spolek Osvita a v roce 1969 byl oficiálně založen Kulturní svaz občanů německé národnosti. V konečném důsledku se veškerá rozhodnutí podřizovala rozhodnutí stranických orgánů. Pouze Charta 1977 a její dokumenty upozorňovaly na problémy národností a zabývaly se také postavením Romů v Československu.

Rok 1989 a národnosti v České republice

V 80. letech opět zasáhl do života národností Československa vývoj v jejich mateřských zemích. Nejdřív se projevil politicky motivované omezení kontaktů s Polskem. Měnil se vztah k Němcům v Československu. Konec 80. let znamenal konec národnostní politiky KSČ, která s politickými změnami ztratila vzor v národnostní politice SSSR. I v předchozích letech však bylo napodobování národnostní politiky SSSR v domácích poměrech značně klopotné a neúčelné, protože kromě ideologie vycházelo z jiných historických a kulturních souvislostí. Například pokud se v SSSR hovořilo o národech, národnostech a etnických skupinách, vycházelo se z konkrétních podmínek svazových národních republik, jejich národností a etnických skupin, dále z národů, národností a etnických skupin žijících v autonomních republikách, autonomních okruzích a autonomní oblasti. V Československu paralely neexistovaly, a proto vědci jen obtížně a pouze s nadsázkou určovali etnické skupiny, které měly být synonymem pro bývalé národní menšiny Československa. Tyto skupiny se současně měly stát synonymem pro národnosti a etnické skupiny v SSSR.

Z hlediska historického a kulturního vývoje však nebylo možné položit rovnítko mezi Němce, Poláky, Maďary, Ukrajince, Rusy, Rusiny v Československu a třeba etnické skupiny Balcharů, Karakalpaků, Burjatů, Jakutů, Tuvimců, Čuvašů, Udmurtů či Mordvinců. Navíc rozpad tehdejšího SSSR na počátku 90. let a vznik Ruské federace, resp. Společenství nezávislých států ukázal neopodstatněnost hledání takových paralel. V současnosti však, s přílivem imigrantů a cizinců, jsou tyto teoretické znalosti o národnostech a etnických skupinách bývalého SSSR i současné výzkumy národností, etnických skupin a imigrantů z Ruské federace německé národnosti, naopak, velkým přínosem pro vědecké bádání.

V listopadu 1989 se národnosti připojily k probíhající změnám a vytvořily vlastní hnutí „Porozumění“, kde hlavní roli sehrávali Poláci a Maďaři. Toto hnutí se stalo politickou stranou a účastnilo se voleb v roce 1990.

V roce 1990 se opětovně etablovalo Kulturní sdružení občanů německé národnosti. Toto sdružení sice vzniklo již v roce 1968, ale v dalších letech jeho vedení důsledně spolupracovalo se socialistickým státem. Proto se sdružení po roce 1989 znovu konstituovalo.

V roce 1992 vzniklo Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z autonomních oblastních spolků, které v roce 1990–1991 opustily původní Kulturní sdružení německé národnosti.

Poláci měli vlastní spolek v českých zemích již v 19. století. Byl jím Polský klub v Praze, založený v roce 1887. Jeho činnost byla zastavena v roce 1940 a obnovena v roce 1991. V roce 1990 vznikl Kongres Poláků v Čechách, který zastřešuje všechny další vznikající sdružení, s výkonným orgánem – devítičlennou Radou Poláků. V činnosti pokračuje také Polský svaz kulturně osvětový. V letech 1990–1992 vznikla další polská národnostní sdružení – Sdružení polské mládeže, Sdružení polských učitelů, Sdružení „Katyňská rodina“, Polmedica atd.

V listopadu 1989 se v sídle Občanského fóra sešlo několik desítek Maďarů žijících v Praze, kteří se rozhodli založit vlastní organizaci. V únoru 1990 tak vznikl Svaz Maďarů žijících v českých zemích, na základě obnoveného zákona o sdružování občanů č. 83/1990 Sb., podle kterého v roce 1990 vznikly i další spolky založené na národnostním principu.

Ač Ukrajinci na Slovensku měli do roku 1989 kulturní spolek, Ukrajinci v české části republiky tuto možnost neměli. Původní spolky založené v meziválečných letech byly po roce 1948 zakázány a materiály odvezeny do SSSR. V listopadu 1989 tzv. Občanské fórum Ukrajinců vypracovalo stanovy a svolalo ustanovující schůzi Sdružení Ukrajinců a přátel Ukrajiny v ČR. V roce 1994 se od Sdružení Ukrajinců oddělilo občanské sdružení Ukrajinská iniciativa v ČR. Činnost vyvíjí také Česká asociace ukrajinistů. Nepůsobí však čistě na národnostním principu, je spíše seskupením vědců a odborníků.

V listopadu 1989 se začali aktivizovat Romové, kteří nebyli oficiálně uznanou národností. V roce 1990 zakládali svá sdružení nikoliv na národnostním principu, ale na základě zákona č. 83/1990 Sb. o právu shromažďovacím. Tak vznikla 20.3.1990 Romská občanská iniciativa. V témže roce Romové založili další sdružení, např. Občanské sdružení R, Nadaci DŽENO nebo Matici Romskou.

Pokud jde o Slováky v ČR, do roku 1989 slovenskou kulturu v Čechách prezentoval Klub slovenské kultury, který od roku 1985 pracoval při Domě slovenské kultury. Vznikl v roce 1969 jako Místní odbor Matice slovenské a v roce 1977 se stal kulturním zařízením Národního výboru hlavního města Prahy. V březnu 1990 přijal stanovy občanského sdružení a pokračoval v činnosti. Od roku 1986 působil na této platformě i folklorní soubor Limbora, který se podobně jako Klub slovenské kultury v roce 1990 stal samostatným občanským sdružením pěstujícím taneční a hudební folklór.

Oficiálně uznanou národností prozatím nebyli ani Rusové, Bulhaři, Rusíni, Řekové a další.

Vliv roku 1989 na konstituování národnostních menšin v České republice

Teprve sčítání lidu v roce 1991 přineslo výsledky o počtech obyvatel různých národností v ČR. Slovenskou národnost uvedlo 314 877 občanů, polskou 59 383, německou 48 556, romskou 32 903, maďarskou 19 932, ukrajinskou 8 220, ruskou 5 062, bulharskou 3 487, řeckou 3 379 a rusínskou 1 926 obyvatel.

Již počátkem roku 1991 připomínali vědci a občanskí aktivisté Všeobecnou deklaraci lidských práv a Pařížskou chartu za novou Evropu z 21. 10. 1990, kde se píše: „Potvrzujeme, že bude chráněná et-

nická, kulturní, jazyková a náboženská identita národnostních menšin a že osoby, které patří k národnostním menšinám, mají právo svobodně vyjadřovat, zachovávat a vyvíjet tuto identitu bez jakékoliv diskriminace a v plné rovnosti před zákonem.“

Nutnost řešit v nových podmínkách postavení obyvatel jiných národností podpořil zákon č. 85/1990 Sb. o právu petičním. Práva národností, do té doby rozptýlená v několika zákonech, začala Rada vlády a legislativní orgány zpracovávat do podoby nového zákona o národnostních menšinách v ČR, který by vyhovoval i kritériím pro vstup do Evropské unie.

S tím, jak se stále více črtal zánik ČSFR, se začali více aktivizovat i Slováci v České republice. V letech 1992–1993 vzniklo několik slovenských občanských sdružení: Demokratická aliance Slováků, Svaz Slováků, Spoločnosť Milana Rastislava Štefánika a Obec Slovákov. V letech 1994–2009 se k nim přidaly další slovenská občanská sdružení. V současné době jich existuje sedmáct.

V roce 1991 se v oficiálních demografických údajích ČR znovu po dlouhé době objevila rusínská národnost, zakázána v roce 1952. Byla založena Společnost přátel Podkarpatské Rusi v ČR a občanské sdružení Obščestvo Rusinov. V témže roce byl také schválen zákon o občanských sdruženích, který byl pro národnosti, ale i další menšiny stimulem k zakládání občanských sdružení na národnostním principu.

V roce 1992 založili Řekové žijící v ČR od roku 1948 Asociaci řeckých obcí a Klub přátel Řecka.

V dalších letech zakládají občanská sdružení Bulhaři, Rusové, Srbové, Lužičtí Srbové, Židé a Chorvati. Rusi v 90. letech postavení národnosti nevyužili. Lze se jen domnívat, že tento postoj byl motivován i událostmi z roku 1968. Potomci tzv. bílých emigrantů a noví emigranti však pokračovali v neformální činnosti z druhé poloviny 80. let, kdy se setkávali v Domě vědy a techniky. Předpokládali, že ČR před vstupem do EU upraví i vztah k menšinám. Proto občanské sdružení Ruská tradice založili až po schválení zákona č. 273 o národnostních menšinách (2001), kdy se dle zákona z téhož roku stali oficiálně uznanou historickou národností menšinou. Postupně vznikla další ruská občanská sdružení, např. Russkij kulturnij sojuz Praga, Artek, Asociacia ruskich obščestv, Koordinacionnij sovet rossijskich sootčestvenikov v Čechii atd.

Národnosti ve Slovenské republice po roce 1989 rovněž využily povolení ke spolkové činnosti. Iniciativní byli Maďaři, Ukrajinci, Rusíni i Romové. Po rozdělení Československa se aktivizovali i Češi na Slovensku.

Vládním orgánem pro otázky politiky vůči příslušníkům národností se stala po rozdělení Československa Rada pro národnosti vlády České republiky. Byla poradním, iniciativním a koordinačním orgánem vlády, podílela se na přípravě opatření, která se týkala práv národností. Uvedme alespoň vydávání národnostního tisku, vzdělávání v mateřském jazyce i pěstování kultury národností, které se od roku 1991 postupně i podle terminologie stávaly národnostními menšinami.

Usnesením vlády ČR č. 63/1994 byla přijata koncepce přístupu vlády k otázkám národnostních menšin. Zpracovala ho Rada pro národnosti vlády za přímé účasti zástupců národnostních menšin, kteří jsou členy tohoto poradního orgánu vlády. Koncepce vymezuje pojem národnostní menšina (občané ČR, kteří tvoří společenství na základě užívání jiného mateřského jazyka, vyznačují se jinými kulturními

znaky, společnou historií, sepijatostí s jiným národem atd.) a definuje postavení a práva příslušníků národnostních menšin: např. právo na sdružování ve vlastních organizacích, právo na rozvoj vlastní kultury, právo na šíření informací v mateřském jazyce, právo na vzdělávání v mateřském jazyce atd.

Vláda a její orgány připravovaly koncepci vztahu k národnostním menšinám v souvislosti s očekávaným přijetím ČR do EU. Vláda přijala ekonomickou spoluúčasť na zajištění práv příslušníků národnostních menšin. Přispívá na rozvoj kultury a na šíření informací, tj. na menšinový tisk, televizní i rozhlasové vysílání a vzdělávání v jazycích menšin. Finanční podporu získávají občanská sdružení národnostních menšin nejen od státu, ale také od měst a obcí. Přispívají i mateřské země.

Závěrem

Základem práv národnostních menšin v ČR se v roce 1992 stala Úmluva Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů 3,5,8 (Sbírka zákonů č. 209/1992). Sčítání obyvatelstva ČR podle národnosti k 3.3.1991 se pak stalo podkladem pro práci s menšinami. Kodifikování práv a přípravu zákona č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin vyvolala příprava ČR na vstup do Evropské unie. V roce 1997 ČR ratifikovala Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin. V roce 2000 podepsala Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků.

Na základě usnesení vlády č. 1034 byla 10.10.2001 zřízena Rada vlády pro národnostní menšiny, která je poradním orgánem v otázce života národnostních menšin. Podle statutu rady jsou jejími členy zástupci tzv. historických národnostních menšin ČR: bulharské (1), chorvatské (1), maďarské (1), německé (2), polské (3), romské (3), rusínské (1), ruské (1), řecké (1), slovenské (3) a ukrajinské (1).

Představitelé národnostních menšin jsou členy komisí ministerstev, které přidělují občanským sdružením národnostních menšin i fyzickým osobám finance na projekty splňující stanovená kritéria. Každý kraj ČR a hlavní město Praha tvoří vlastní politiku vůči národnostním menšinám podle zastoupení národnostních menšin na daném území. O činnosti a životě občanských sdružení menšin (méně již o menšinách samotných) vypovídá jejich publikační činnost, národnostní tisk, kulturní a vzdělávací programy.

Rok 1989 ukončil jednu etapu v přístupu státu k národnostním menšinám. Politické změny, uvolnění poměrů, svoboda shromažďování a výše uvedené zákony vytvořily prostor pro spolkovou činnost národnostních menšin, která se v krátké době rozrostla do nečekaných rozměrů. Nárůst podporuje i příliv nových migrantů, kteří se přiklání k již existujícím menšinovým sdružením anebo zakládají sdružení nová. Příkladem může být slovenská, ruská i ukrajinská menšina. V budoucnu mohou nastat změny. O přiznání historické národnostní menšiny usilují Vietnamci a o stejný statut mohou žádat i další minority z asijských zemí. Z původně projektovaného státu bez národnostních menšin v roce 1945 se po roce 1989 stává země s jistým multikulturním základem, který by měl být v budoucnu respektován.

PhDr. Helena Nosková, CSc.
předsedkyně Klubu slovenské kultury

Ukrajinská menšina v ČR

Dvacet let změn

Ukrajina v minulosti neustále bojovala za nezávislost. Definitivně se osamostatnila teprve v roce 1991. Po vytvoření Ukrajinské sovětské socialistické republiky – po roce 1917 – mnozí příslušníci ukrajinské inteligence, ale také živnostníci a podnikatelé hledali útočiště v zahraničí a rovněž v Československu. Emigrace byla postupná, a to i za podpory tehdejší československé vlády a především prezidenta T. G. Masaryka. Byly zde vytvořeny ukrajinské organizace, ve kterých se sdružovala inteligence. Tito lidé ovládali světové jazyky, takže učitelé i profesori měli možnost přednášet ve školách a institutech. Například v Poděbradech byla založena ukrajinská vysoká škola zemědělská, v Praze pak ukrajinské gymnázium, nedělní a večerní školy, Muzeum osvobozenického boje Ukrajiny aj. Bohužel, po druhé světové válce Ukrajinci pocítili sovětskou politiku i v Československu. Někteří Ukrajinci, kteří neemigrovali do západních států, hlavně do Kanady a USA, byli odvezeni do táborů na Sibiři. Ti, kteří v ČSR zůstali, se později začali organizovat kolem pražského ukrajinského pěveckého souboru, který postupně přešel pod Obvodní kulturní dům hlavního města Prahy.

Den nezávislosti pľnoleté Ukrajiny, oslavy v ČR již po osmnácté
Foto: archiv

Na přelomu let 1990–1991 bylo v tehdejší ČSFR založeno Sdružení Ukrajinců a následně i Sdružení Ukrajinek. V roce 1994 vznikla Ukrajinská

iniciativa a postupně další organizace. V současné době je největší organizací Ukrajinská iniciativa v ČR, která vydává časopis „Porohy“ (v překladu tedy „prahy“, pozn. red.). Spolupracuje také s různými institucemi a díky internetovým stránkám www.ukrajinci.cz komunikuje i s okolním světem. Pořádá Dny ukrajinské kultury v ČR, přednášky, koncerty aj.

Jsme rádi, že jsme dostali možnost vrátit se k našim kulturním tradicím. Za posledních dvacet let se ukrajinská komunita v ČR do značné míry szila s okolním prostředím, ale přesto neztratila osobitost a kouzlo.

Viktor Rajčinec, předseda Ukrajinské iniciativy v ČR

Ruská menšina v ČR

Pohled na změny za posledních dvacet let

Zástupci ruské a slovenské menšiny před pražským Domem národnostních menšin 22. března 2008 na demonstraci proti pravicovým radikálům
Foto: archiv

Ruská menšina, ačkoliv byla od počátku po listopadu 1989 uznávána jako jedna z dvanácti národnostních menšin v Československu, absolvovala poměrně složitou cestu k emancipaci a obrození. Ve srovnání se stavem před druhou světovou válkou, kdy ruská emigrace významně přispívala ke kulturně-společenskému, vědeckému a hospodářskému životu první republiky, na konci 80. let byla prakticky neviditelná. Navíc celospolečenské mínění se ve vztahu k Rusům častokrát projevovalo v odporu a nelibosti ke všemu „ruskému“. Průtahy v registraci nové zakládání občanských sdružení a organizací ruské menšiny a mnohdy i určité obavy samotných příslušníků této komunity, byly překonány až na počátku nového tisíciletí, kdy vznikly organizace tvořící páteř dnešní ruské národnostní menšiny. Patří mezi ně spolek „Ruská tradice“, studentská organizace „Artěk“,

„Ruský kulturní svaz Praha“ a jiné. Významnou roli při sjednocení této menšiny – a při uvědomění si historické spojitosti se sovětskou emigrací z období po roce 1917 – sehrály ruské noviny, jejichž úctyhodný počet svědčí o velké kulturní a společenské aktivně rusky mluvící části společnosti. Mezi nejvýznamnější periodika lze zařadit časopisy „Russkoje slovo“ a „Artek“, týdeník „Inform Praga“ a taktéž žurnály „Čechija – panorama“ i „Afiša“.

Mentalitou a kulturou je ruská menšina velmi blízká slovenské, bulharské a jiným slovanským menšinám, a proto i spolupráce s organizacemi těchto menšin je nejužší a nejproduktivnější. Konkrétně se to projevuje například při pořádání folklorního festivalu „Praha srdce národů“, tradičně organizovaného slovenským sdružením „Limbor“ nebo při koordinaci činnosti v Domě národnostních menšin v Praze. Své názory a zájmy dokážeme taktéž účinně bránit, což prokázal společný postup proti pravicovým radikálům před Domem národnostních menšin v Praze a u soudu s Národní stranou.

Za to všechno ve značné míře vděčíme polistopadovému demokratickému vývoji v naší zemi.

Anna Chlebina, šéfredaktorka časopisu „Russkoje slovo“

Príloha Klubové listy 3/2009 bola vydaná i za podpory Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí